

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ М. П. ДРАГОМАНОВА**

БОЙЧУК Яна Анатоліївна

УДК 061:316.3:613(430)(477) “1861/1914”

**ГРОМАДСЬКІ ОБ’ЄДНАННЯ ЕТНОМЕНШИН НА УКРАЇНСЬКИХ
ЗЕМЛЯХ У СКЛАДІ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ (1861-1914 рр.)**

07.00.01 – історія України

Автореферат
на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі історії та археології слов'ян Інституту історичної освіти Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова Міністерства освіти і науки України

Науковий керівник доктор історичних наук, професор
Журба Михайло Анатолійович,
Національний педагогічний університет
імені М.П. Драгоманова,
завідувач кафедри історії та археології слов'ян

Офіційні опоненти: доктор історичних наук, професор
Щербак Надія Олександрівна,
Національна академія внутрішніх справ,
професор кафедри гуманітарних та
соціально-економічних дисциплін

кандидат історичних наук, доцент
Молчанов Володимир Борисович,
Інститут історії України НАН України,
старший науковий співробітник
відділу історії України XIX – початку XX ст.

Захист відбудеться “04” грудня р. о 12 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.02 у Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова, за адресою 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитися у Науковій бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, за адресою 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розіслано “04” листопада 2015 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Т.А. Стоян

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. У сучасну добу, коли українська унітарна поліетнічна держава знаходиться на якісно новому етапі своєї історії, особливої актуальності набуває вироблення парадигми взаємин між державними структурами та громадськими об'єднаннями, які є базовою складовою громадянського суспільства. Значимість вивчення традицій громадської ініціативи етноменшин посилюється необхідністю формування такої моделі громадських організацій, у форматі якої трансляція їх модерних соціальних програм і цінностей узгоджувалася із соціокультурним поступом титульної нації. Дослідження провідних напрямків діяльності національних благодійних, культурницьких, господарських товариств на українських землях у складі Російської імперії пореформеного періоду, дозволяє виокремити позитивний досвід, що може бути використаний для адекватної рефлексії на суспільні виклики в умовах незалежної України.

Наукова актуальність дослідження зумовлена тим, що, як засвідчують новітні історичні праці, на сьогодні відсутні дисертаційні та монографічні дослідження, присвячені становленню та діяльності громадських об'єднань етноменшин на підросійських землях України періоду 1861-1914 рр.

Зв'язок дисертації з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконувалось в рамках науково-дослідної теми «Дослідження проблем гуманітарних наук», розробка якої проводиться в Інституті історичної освіти Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Тема дисертації затверджена Вченою радою Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, протокол № 9 від 28 лютого 2013 р.

Мета та завдання дисертаційного дослідження. *Мета роботи* полягає у комплексному вивченні процесу створення і діяльності громадських організацій етноменшин, особливостей їх функціонування в межах українських земель у складі Російської імперії у пореформену добу.

Досягнення зазначеної мети передбачає вирішення наступних **завдань**:

- проаналізувати і систематизувати історіографічні здобутки та визначити стан джерельної бази у вивченні даної проблеми, окреслити її методологічні засади;
- скласти повноцінне і об'єктивне уявлення про історичні передумови та особливості зародження етнічної громадської ініціативи;
- проаналізувати опубліковані та виявлені нормативно-правові акти, що визначали правовий статус громадських об'єднань етноменшин;
- розкрити внутрішню організацію національних товариств, яка включає в себе завдання, структуру, особовий склад, бюджет, форми і методи діяльності;
- визначити основні напрямки діяльності організацій національних меншин та їх духовно-моральні засади у благодійній діяльності;
- висвітлити особливості діяльності та специфіку функціонування культурно-просвітніх товариств етноменшин;
- проаналізувати роботу господарських товариств етноменшин, їх національні традиції та еволюцію;

– сформувати практичні рекомендації щодо впровадження досвіду діяльності національних громадських об'єднань в умовах розбудови громадянського суспільства незалежної України.

Об'єктом дослідження являється громадський рух в Україні другої половини ХІХ – поч. ХХ ст., в межах якого формувалася самоорганізація етноменшин.

Предметом дослідження є громадські об'єднання етноменшин, їх організаційні форми, методи та напрямки діяльності в українських губерніях у складі Російської імперії з 1861-1914 рр.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють період 1861-1914 рр., тобто час виникнення та активного розвитку громадських організацій нацменшин. *Нижня межа* обрана у зв'язку з тим, що саме після проведення реформи у 1861 р. було покладено початок розвитку нових, суспільно-економічних відносин, що сприяли появі та швидкому піднесенню національних товариств. *Верхній хронологічний рубіж* пов'язаний із початком Першої світової війни, внаслідок якої, 30 листопада 1914 р. Міністерством внутрішніх справ був виданий таємний циркуляр, за яким громадські об'єднання етноменшин підлягали ліквідації.

Географічні межі дослідження охоплюють територію українських земель, які у досліджуваній період входили до складу Російської імперії і відповідно до адміністративно-територіального поділу знаходилися в межах Київської, Подільської, Волинської, Чернігівської, Полтавської, Харківської, Катеринославської, Таврійської та Херсонської губерній.

Методи дослідження. В основу даного дослідження покладені принципи історизму, науковості, об'єктивності, системності. Для отримання наукових результатів у дисертації було використано систему методів наукового пізнання: загальнофілософських, загальнонаукових та спеціальних наукових методів. Діалектичний метод було використано для виявлення правового статусу громадських об'єднань (підрозділи 2.1, 2.2, 3.2.) Загальнонаукові методи – аналіз, синтез, індукція й дедукція, лягли в основу komponування емпіричного матеріалу, формування обов'язкових атрибутів вступної частини, висновків і теоретичних узагальнень, аргументації і основних положень, що виносяться на захист, логічного викладу матеріалу. Метод комплексного аналізу дозволив визначити напрямки діяльності громадських об'єднань етноменшин і шляхи взаємодії організацій із органами влади (підрозділи 2.1, 2.2, 3.1, 3.2, 3.3).

За допомогою проблемно-хронологічного методу було визначено потреби громадянського суспільства і як наслідок – початок створення товариств етноменшин (підрозділи 3.1, 3.2, 3.3.). Джерелознавчі прийоми застосовані з метою повноцінної репрезентації джерельної бази дослідження (підрозділ 1.2)

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що дисертаційна робота є одним із перших у вітчизняній історії комплексним науковим дослідженням історії громадських організацій національних меншин на українських землях у складі Російської імперії 1861-1914 рр.

Дисертанткою концептуально обґрунтовані результати проведеного дослідження, що дає змогу на теоретичному та практичному рівнях визначити низку положень і висновків, які виносяться на захист:

уперше:

- здійснено класифікацію масиву наукової літератури з дослідженої проблеми та джерельної бази громадської ініціативи етноменшин означеної доби;

- з'ясовано історичні обставини генези та етапів діяльності громадських об'єднань етноменшин на українських землях Російської імперії у другій половині XIX – поч. XXст.;

- визначено ментальний аспект, його роль у формуванні особливостей функціонування громадських об'єднань етноменшин на українських теренах;

- представлено цілісну картину напрямків діяльності громадських об'єднань етноменшин, які раніше досліджувалися фрагментарно і стосувалися лише регіональних особливостей та окремих видів;

- здійснено системний аналіз національних добровільних товариств, як суспільного феномену у контексті вітчизняної громадської ініціативи;

- визначено особливості, форми і методи діяльності громадських об'єднань етноменшин;

- простежено трансформацію громадської ініціативи у відстоюванні інтересів етноменшин протягом другої пол. XIX – поч. XX ст.;

удосконалено:

- знання щодо особливостей процесу розселення національних груп на українських землях у складі Російської імперії;

- погляд на роль благодійних організацій у соціальній допомозі національним меншинам та особливості функціонування господарських товариств етноменшин у 1861-1914 рр.;

- визначення комплексу національних цінностей, морально-етичних і релігійних норм етноменшин, розширено їх уявлення та погляди щодо громадської самоініціативи;

- дані про конкретні результати роботи в окремих напрямках діяльності дореволюційних громадських інститутів;

отримали подальшого розвитку:

- положення про структуру різного типу громадських організацій, їх основні види та напрямки практичної діяльності;

- компаративний аналіз функціонування громадських об'єднань етноменшин в окремих регіонах України;

- систематизація та узагальнення досвіду громадських об'єднань етноменшин та їх місце у становленні громадських об'єднань України.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що зібрані і проаналізовані в роботі матеріали, зроблені узагальнення і висновки, можуть бути використані:

- у науково-дослідній сфері – для подальшої теоретичної розробки питань функціонування громадських об'єднань України;

– у навчальному процесі – при підготовці наукових праць з історії України, всесвітньої історії, етнології та етнографії, у навчальних посібниках, у викладанні вузівських курсів історії України та спецкурсів з історії міжнаціональних відносин;

– у правозастосовній діяльності – для надання рекомендацій профільним комітетам Верховної Ради України у зв'язку із розробкою законодавчих актів про діяльність громадських об'єднань етноменшин, у роботі центральних і місцевих органів влади та національно-культурних об'єднань України.

Апробація результатів дослідження. Матеріали дослідження обговорювались на засіданні кафедри історії та археології слов'ян Інституту історичної освіти Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Результати, одержані в ході підготовки дисертаційного дослідження, були оприлюднені на міжнародних та всеукраїнських наукових конференціях, семінарах, читаннях, круглих столах, зокрема: Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні наукові дослідження різноманітних соціальних процесів сучасного суспільства» (Одеса, 2013), Міжнародна науково-практична конференція «Держава і громадянське суспільство: стан та перспективи розвитку» (Ірпінь, 2013), Міжнародна наукова конференція «Сучасні міждисциплінарні дослідження: історія, сьогодні, майбутнє» (Київ, 2013), Всеукраїнська наукова конференція (Дніпропетровськ, 2013), Всеукраїнська наукова конференція драгоманівські читання молодих істориків «Актуальні проблеми вітчизняної та світової історії» (Київ, 2013), Міжнародна науково-практична конференція «Антикризовий розвиток соціальних та економічних процесів в умовах глобалізації» (Буча, 2014), Міжнародна конференція «Сучасні міждисциплінарні дослідження: історія, сьогодні, майбутнє» (Київ, 2014), Міжнародна науково-практична конференція «Пріоритети розвитку суспільних наук у XXI столітті» (Одеса, 2015)

Публікації. Основні положення дисертації викладено у 18 публікаціях. Результати дослідження опубліковано у 8 статтях, 7 з яких у фахових виданнях України (дві з них включені до міжнародних наукометричних баз) та 1 стаття у закордонному фаховому виданні, решта 10 – у наукових виданнях та збірниках матеріалів наукових конференцій.

Структура дисертації обумовлена характером, змістом, метою та завданням дослідження, відображає логічну послідовність питань, що досліджувались. Робота складається зі вступу, трьох розділів (дев'яти підрозділів), висновків, списку використаних джерел та літератури (982 найменувань). Повний обсяг дисертації становить 273 сторінки, з них основного тексту – 181 сторінка.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У *вступі* обґрунтовано актуальність теми, визначено об'єкт і предмет дослідження, сформульовано мету та основні завдання роботи, окреслено хронологічні та географічні межі дослідження, визначено методи дослідження, висвітлено наукову новизну і практичне значення одержаних результатів, подано відомості про апробацію та структуру роботи.

У розділі 1 «Історіографія, джерела та методологія дослідження» здійснено аналіз праць за темою дисертації, охарактеризовано використані джерела, розкрито теоретико-методологічні засади дослідження.

У підрозділі 1.1. «Аналіз праць вітчизняних і зарубіжних дослідників» зазначено, що науковий доробок з даної проблеми у історіографії можна умовно поділити на три основні періоди: перший – дореволюційний (80-ті рр. ХІХ ст. – 1917 р.); другий – радянський (1917 – 90-ті рр. ХХ ст.); третій – новітній, який розпочався з 1990-х років.

У працях першого періоду формувалися початкові уявлення про історію громадських організацій. Протягом даного періоду досліджувалися різноманітні аспекти громадських об'єднань, зокрема, історія розселення нацменшин, їх культурно-просвітній рух та благодійництво, тогочасна законодавча база з цього питання. Дослідники дореволюційного періоду усвідомлювали потребу в спеціальних дослідженнях з історії громадської ініціативи і здійснили спробу щодо збирання та аналізу історичних джерел. Окремий блок публікацій становлять роботи, що висвітлюють історію окремих етноменшин підросійської України. Питаннями заселення українських територій національними меншинами займалися А.Клаус¹, С.Бондар², А.Веліцин³, М.Державін⁴.

Особливість досліджень радянського періоду полягала в тому, що питання громадської ініціативи практично не досліджувалися. Історія громадських об'єднань вивчалася в контексті прикладних суспільних потреб у форматі вульгаризованої марксистсько-позитивістської методології суто з позицій «класової боротьби». Серед досліджень цього періоду слід виокремити праці М.Кіппера⁵, О.Глинського⁶, А.Клібанова⁷. Внаслідок зміщення з кінця 1930-х рр. тематики міжнародних відносин на периферію дослідницького процесу, не можна говорити про ґрунтовні розвідки з історії громадських організацій етноменшин України аж до кінця 1970-х рр. Оскільки дії національних товариств радянські історики оцінювали як суспільні дрібнобуржуазні прояви, проблему дореволюційних громадських об'єднань у 70-х рр. ХХ ст. вважали неактуальною. Повернення до вивчення громадських організацій розпочалося лише у 80-х рр. ХХ ст., коли в історіографії визначився інтерес до дослідження історії етноменшин, які мешкали у різних регіонах СРСР. Для тогочасних наукових досліджень була характерна практика вивчення переважно проблем соціально-економічного життя етноменшин.

¹ Клаус Х. Наши колонии: Опыты и материалы по истории и статистике иностранных колоний в России. – СПб.: Типография В. В. Нусвальта, 1869. – 246 с.

² Бондарь С. Д. Секта меннонитов в России (в связи с историей немецкой колонизации в России) / С. Д. Бондарь. – Пг.: Тип. В.Д. Смирнова, 1916. – 207 с.

³ Велицын А.А. Немцы в России. Очерки исторического развития и настоящего положения немецких колоний на юге и востоке России. – СПб.: Тип. Т-ва «Общественная польза», 1893. – 282 с.

⁴ Державин М.С. Болгарские колонии в России / М.С. Державин. – София: Мартилен, 1914. – 259 с.

⁵ Кипер М. Еврейское местечко Украины / М. Кипер. – Харьков: Пролетарий, 1929. – 103 с.

⁶ Глинский А.Б. Национальные меньшинства на Украине. – Харьков: Центриздат, 1931. – 286 с.

⁷ Клибанов А. И. Меннониты. – М. – Л.: Московский рабочий, 1931. – 110 с.

Поява незалежних держав після розпаду СРСР на початку 90-х рр. створила умови для науковців України всебічно та об'єктивно розпочати дослідження і переосмислення історичного минулого. Це, певним чином, призвело до підвищення інтересу до етнографії окремих регіонів. Вагомий внесок у систематизацію вивчення проблеми виникнення і розселення етноменшин на українських теренах та їх взаємозв'язків з українцями у різні історичні періоди належить В.І. Наулку⁸.

Сучасні вітчизняні дослідники звертаються до вивчення міжнаціональних відносин, акцентуючи увагу на етнічній політиці і правовому статусі етноменшин. У працях Н.О. Щербак⁹ досліджена національна політика російського царизму та особливості правового забезпечення національних меншин на Правобережній Україні у другій половині XIX – на початку XX ст. У роботах дослідників Я.В. Шевчук-Бела¹⁰, Ю.М. Поліщука¹¹, О.В. Кульчицької¹² досліджується політика російської адміністрації щодо національних меншин та громадсько-політичних рухів. Збільшується кількість наукових праць, які досліджують історію демографічних, економічних, благодійних та культурно-освітніх аспектів життя нацменшин. У працях В.Б. Молчанова вивчаються особливості життєвого рівня населення й стан благодійності в Україні у другій половині XIX – поч. XX ст.¹³

За межами України було оприлюднено низку наукових розвідок, у яких висвітлено підходи імперської влади до громадської ініціативи та вирішення національного питання. Серед зарубіжних досліджень виокремимо роботи Дж.Брендлі¹⁴, А. Туманової¹⁵, А. Айсфельда¹⁶.

Таким чином, проведений аналіз літератури дозволив стверджувати, що вітчизняна та зарубіжна історіографія має певні досягнення у дослідженні означеної проблеми. Однак у сучасній історичній науці досі відсутні узагальнюючі та комплексні дослідження. Це обумовило і вибір нашої дисертаційної роботи.

⁸ Наулко В.І. Хто і відколи живе в Україні. – К.: Головна спец. ред. літ-ри мовами націон. меншин України, 1998. – 80 с.

⁹ Щербак Н. О. Особливості національної політики російського уряду на Правобережній Україні наприкінці XVIII – початку XX ст.: дис... д-ра іст. наук: 07.00.01 / Надія Олександрівна Щербак; Національний педагогічний ун-т ім. М.П.Драгоманова. – Київ, 2006. – 503 с.

¹⁰ Шевчук-Бела Я. В. Правове становище національних меншин Півдня України у складі Російської імперії наприкінці XVIII – на початку XX ст. (на матеріалах Одеси): дис... канд. юрид.: 12.00.01 / Яна Валеріївна Шевчук-Бела; Одеська національна юридична академія. – Одеса, 2008. – 202 с.

¹¹ Поліщук Ю. М. Національні меншини Правобережжя України у контексті етнічної політики Російської імперії (кінець XVIII - початок XX століття). – К.: ПіЕНД ім. І.Ф.Кураса НАН України, 2012. – 428 с.

¹² Кульчицька О.В. Громадські та політичні організації Півдня України в кінці XIX – на початку XX ст. (на матеріалах Херсонської губернії): дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Олена Василівна Кульчицька; Миколаївський держ. гуманітарний ун-т ім. Петра Могили. – Миколаїв, 2007. – 292 с.

¹³ Молчанов В. Б. Життєвий рівень міського населення Правобережної України (1900–1914) / Ін-т історії України НАН України. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2005. – 318 с.

¹⁴ Bradley Joseph Voluntary Associations and Civic Culture in Late Imperial Russia / Joseph Bradley. – Princeton: Princeton University Press, 1991. – S. 131-148.

¹⁵ Туманова А. С. Общественные организации и русская публика в начале XX века. – М.: Новый хронограф, 2008. – 320 с.

¹⁶ Eisfeld A. Die Russlanddeutschen Studienbuchreihe der Stiftung Ostdeutscher Kulturrat. – München: Langen Müller, 1992. – 221 s.

У підрозділі 1.2. «Характеристика використаних джерел» проаналізовано джерельну базу дослідження, яка складається з архівних матеріалів та опублікованих документів, які за принципом походження і цільового призначення було поділено на п'ять груп: законодавчі акти, діловодні документи, довідково-статистичні дані, періодична преса, мемуари.

Основну фактологічну базу дослідження складають документи та матеріали, що зберігаються у державних архівах України. У процесі пошуку було досліджено 56 фондів, 323 архівних справ у фондах Центрального державного історичного архіву у м. Києві, Державних архівів Житомирської, Київської, Вінницької, Хмельницької, Чернігівської, Одеської, Дніпропетровської областей, Наукового архіву Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М.Рильського НАН України, Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського та Державного архіву м. Києва. Фонди містять масив документальних матеріалів, що дозволило всебічно проаналізувати становлення і розвиток різноманітних проявів громадської ініціативи етноменшин.

У Центральному державному історичному архіві України в м. Києві, здебільшого зберігаються документи центральних органів влади, які надходили із Санкт-Петербурга до канцелярії генерал-губернатора. Вони надають інформацію про політику імперського уряду щодо громадських об'єднань. У цих фондах містяться оригінали і копії численних інструкцій, обіжників та розпоряджень, якими керувалися у своїй діяльності громадські об'єднання, а також листування щодо створення нових товариств, їх звіти тощо. Особливий інтерес являє фонд 442, у якому зібрано царські укази, постанови Сенату, розпорядження уряду, а також доповідні записки, інформації, приписи канцелярії.

Унікальні документи для дослідження конкретних дій російської адміністрації України по регулюванню діяльності громадських об'єднань етноменшин зібрані у фондах судових, правоохоронних і контролюючих органів влади. Зокрема, у Київській губернії – ф. 274 «Київське губернське жандармське управління», Чернігівській губернії – ф. 1449 «Чернігівське губернське жандармське управління», Харківській губернії – ф. 336 «Харківське губернське жандармське управління» та ін. У фондах губернських жандармських управлінь зібрані слідчі справи про програми різноманітних товариств та політичну неблагонадійність їх членів, які мешкали у різних губерніях України. Розлогія фактаж інформації вміщують ф. 276 Південно-Західного районного охоронного відділення та ф. 268 Південного районного охоронного відділення. Фонди містять зведені агентурні свідчення про діяльність громадських об'єднань етноменшин, які дозволили висвітлити, з одного боку історію практичної діяльності товариств етноменшин в українських губерніях, а з іншого – ставлення влади до проявів громадської ініціативи.

У дослідженні широко використовувались матеріали, що зберігаються у семи державних обласних архівах, у фондах яких зберігаються документи місцевих органів влади, інформаційні довідки про громадську ініціативу у відповідних регіонах. Зокрема, серед них варто виділити Державний архів Житомирської області.

Документи, які містяться у ф.329, дозволяють розглянути діяльність товариств етноменшин, які діяли у Волинській губернії, аналізуючи їх статuti та щорічні звіти.

Можливість з'ясувати сутність та роль громадських об'єднань у житті держави, їх правове регулювання діяльності дають законодавчі документи, що регламентували права і обов'язки громадських об'єднань та встановлювали їхній правовий статус у Російській імперії, фіксували їхні права при здійсненні благодійної, освітньо-культурної та господарської діяльності.

Найчисельнішу групу опублікованих джерел становлять діловодні документи, які виникли у результаті документообігу громадських об'єднань етноменшин – це статuti, щорічні звіти, протоколи та журнали засідань загальних зібрань і правління, списки членів товариства, грошові рахунки, матеріали роботи комітетів і комісій, офіційне листування, стенограми. Важливу частину комплексу матеріалів вміщують щорічні звіти, які дають уявлення про напрямки практичної діяльності громадських об'єднань етноменшин.

Одним із головних історичних джерел ХІХ ст. є довідково-статистичні праці. Важливим джерелом дослідження процесу розселення національних груп є матеріали Всеросійського перепису населення 1897 р. У них наводяться дані про етнічний склад населення, особливості розселення етнічних груп на території українських губерній, їх господарське життя та освітній рівень. Серед найбільш змістовних опублікованих статистичних джерел, важливе місце займають щорічні губернські «пам'ятні книжки». Вони містять вагомий статистичний матеріал про кількість товариств етноменшин по губерніях і повітах та дату їх заснування.

Певний комплекс інформації про функціонування громадських об'єднань етноменшин зосереджений на сторінках періодичної преси, який дає можливість досить повно відчувати громадську атмосферу досліджуваної доби. Тогочасну періодичну пресу можна поділити на три групи: офіційну («Катеринославські губернські відомості», «Київські губернські відомості», «Подільські губернські відомості» та ін.), неофіційну («Волинь», «Життя Волині», «Одеський вісник») та періодичні видання етноменшин («Восход», «Рассвет», «Odessaer Zeitung»).

Важливий інформаційний комплекс становлять спогади учасників і організаторів громадських об'єднань. Вони дозволяють виявити особливості духовно-культурної ситуації, простежити тенденції розвитку громадського руху, його форми і прояви. Проте, вони не можуть претендувати на науковий аналіз подій і явищ, оскільки їм притаманний суб'єктивізм авторів.

Таким чином, аналіз джерел свідчить про те, що вони створюють необхідну базу для наукового дослідження діяльності громадських об'єднань етноменшин на українських землях у складі Російської імперії в другій половині ХІХ – поч. ХХ ст.

У підрозділі 1.3. «Теоретико-методологічні засади дослідження» викладено основні методологічні засади роботи.

У процесі дисертаційного дослідження в залежності від характеру викладу матеріалу широко застосовувалися загальнонаукові та спеціальні історичні принципи і методи. Дисертація базується на принципах історизму, науковості, об'єктивності, системності, наступності. Вони націлені на систематизацію об'єктивних знань про

історичні процеси, що відбувалися в соціальному, економічному і культурно-освітньому житті етноменшин та визначення їх впливу на еволюцію громадської ініціативи. Принцип історизму вимагає врахування історичного контексту досліджуваної доби. Принцип наступності дозволив нам виявити особливості притаманні для громадських об'єднань національних меншин. Принцип об'єктивності найбільш важливий у вивченні історичних обставин формування товариств етноменшин. Принцип системності, використаний у дослідженні дозволив проаналізувати реалізацію урядової політики щодо регламентації діяльності громадських об'єднань. Методологічна база дослідження обумовлена складністю та багатогранністю предмета дослідження. За допомогою логічного методу встановлені чинники суспільного розвитку, які зумовили існування національної громадської ініціативи як стійкого системного явища. Під час написання дисертації широко застосовувався синхронний метод. Зазначений підхід дозволив зіставити роботу громадських об'єднань етноменшин Правобережжя, Лівобережжя та інших регіонів України. Виокремити особливості становлення громадських організацій етноменшин в Західній Європі та в Україні. У дисертації були співставлені загальні й особливі тенденції в розвитку різних товариств, що формувалися в один і той же хронологічний відрізок в Україні: польських, єврейських, німецьких, чеських, болгарських, грецьких та ін.

Отже, перерахований методологічний інструментарій забезпечив необхідні умови дослідження питання діяльності громадських об'єднань етноменшин, що дозволив комплексно відтворити проблему, порівняти умови діяльності громадської ініціативи у різних регіонах України у дореволюційний період.

Таким чином, використання історіографічної спадщини, розлогого комплексу джерел, сучасного методологічного інструментарію створило достатнє підґрунтя для реалізації поставлених у дисертаційному дослідженні завдань.

Розділ 2. «Історичні обставини та етапи створення громадських об'єднань етноменшин на українських теренах» складається з трьох параграфів. У *підрозділі 2.1. «Передумови становлення громадської ініціативи національних меншин»* розглянуто етапи поступового заселення території України представниками різних національностей, простежена динаміка зростання чисельності різних національних груп, розкриті суспільно-політичні, економічні і історичні умови, які впливали на особливості розвитку громадської ініціативи етноменшин.

Здобувачем виявлено, що базовою передумовою для створення громадських об'єднань етноменшин у другій половині XIX – поч. XX ст. стала багатонаціональна структура, яка розпочала своє формування ще з давніх часів. В той же час історичні особливості появи етнічного населення та його проживання визначило нерівномірне її наповнення в українських регіонах. Найбільше етноменшин проживало на Правобережжі та в південному регіоні України. Загалом за результатами Всеросійського перепису 1897 р. проживали такі найбільш численні етноменшини, як євреї – 2,3 млн., поляки – 2 млн., німці – 500 тис., болгари – 200 тис., греки – 187 тис., чехи – 38 тис. та представники інших націй. Кількісні дані про етноменшинну

спільноту українських губерній свідчать, що вони склали значну частину населення та відігравали помітну роль у громадському житті України.

Зазначається, що виклики громадських рухів XIX ст. у Західній Європі знайшли відгук і в Україні. Проте досвід західноєвропейських держав не копіювався, а набув самобутніх форм, під впливом економічних, ментальних та політичних чинників. Міжетнічний колорит визначив коло різноманітних потреб та інтересів етноменшин, які були невраховані у реформах 60-х рр. XIX ст. невраховані. Тому єдиним шляхом для вирішення громадських та побутових проблем етнospільнот стала самодопомога, що втілювалась у суспільне життя громадських об'єднань.

Таким чином, постійне зростання значної кількості етноменшин у різні історичні періоди обумовило їх вплив на загальне громадське життя України. Обмеження правового, культурного, економічного життя національних меншин імперським урядом у другій половині XIX ст. стало причиною активізації громадської ініціативи представників етноменшин, а певна філософія часу, визначила зміст їх просвітніх прагнень.

У підрозділі 2.1. «Правовий статус громадських об'єднань нацменшин» надано оцінку нормативно-правовим актам, що визначали правовий статус громадських об'єднань етноменшин.

Процес формування та інституту громадської ініціативи та його питома вага у складі національних товариств вимагали їх правового регулювання. Тенденція до спрощення процедури утворення громадських організацій розпочалася з 1860-х рр., що знайшло свій вияв у процесі децентралізації контролю за громадськими організаціями.

Виявлено, що згідно нормативних вимог до революції 1905-1907 рр. передбачалась низка етапів створення громадської організації етноменшин. Бажаючі утворити певне громадське об'єднання подавали прохання губернатору, який видавав дозвіл з власною резолюцією, що надсилали до канцелярії генерал-губернатора. Потім дозвільні документи організації надходили до Департаменту громадських справ Міністерства внутрішніх справ, і вже звідти надсилалися на затвердження у профільне міністерство.

Автор звертає увагу на те, що законодавчою засадою забезпечення діяльності громадських об'єднань став «Маніфест» 17 жовтня 1905 р., який декларував свободу дій національних меншин у сфері освіти, благодійності та ін. Процес затвердження статуту був кардинально змінений законом від 4 березня 1906 р. На підставі закону були затверджені і видані «Тимчасові правила про товариства і союзи» та було створено Губернське у справах товариств присутствіє на чолі з губернатором, що реєструвало, контролювало, призупиняло і закривало товариства, якщо їх діяльність була неузгоджена зі статутом. Спрощення бюрократичної процедури реєстрації сприяло активізації зростанню кількості громадських об'єднань етноменшин. У реєстрі товариств і союзів Київської губернії у період з 1906 по 1910 рр. нараховувалося понад 100 товариств етноменшин. У Волинській губернії у даний період із 79 зареєстрованих товариств 24 становили національні товариства. Загалом

у цей період в українських губерніях з'явилося до 400 товариств – значно більше, ніж було зареєстровано за весь попередній період.

Підкреслюється, що діяльність громадських об'єднань етноменшин обмежувалась різноманітними законоположеннями та таємними розпорядженнями. Міністерством внутрішніх справ від 20 січня 1910 р. був виданий циркуляр за підписом прем'єр-міністра П.А. Столипіна, адресований усім генерал-губернаторам, в якому зазначалося, що «Тимчасові правила від 4 березня 1906 р. про товариства і союзи серед інородницьких елементів спричинили появу цілого ряду товариств під різноманітними назвами, що мають за мету об'єднання на ґрунті їх виключно національних інтересів». Столипінським циркуляром встановлювався посилений нагляд за діяльністю громадських об'єднань етноменшин, уже зареєстровані національні товариства підлягали перевірці, посилювалися вимоги до реєстрації місцевими Губернськими у справах про товариства присутствіями.

Отже, законодавчий процес стосовно громадських об'єднань почав формуватись з другої половини XIX ст. і весь цей час зазнавав суттєвої трансформації. Законодавчим поступом стали «Тимчасові правила» від 4 березня 1906 р. Хоча даний законодавчий акт дозволяв створення та реєстрацію громадських організацій етноменшин з певними застереженнями, їх діяльність низкою розпоряджень зверху центральних органів влади, була фактично поставлена поза законом.

У підрозділі 2.3. «Внутрішня структура і механізм функціонування громадських організацій» розкрито внутрішню організацію національних товариств, яка включає в себе завдання, структуру, особовий склад, бюджет, форми і методи діяльності.

Національні громади спрямували свою діяльність на створення умов для швидкої інтеграції своїх представників в усі сфери громадського життя. У товариствах були задіяні різні групи населення: купці, дворяни, вчителі, лікарі, ремісники, службовці, селяни. Визначальним показником динаміки розвитку громадських об'єднань етноменшин була чисельність учасників, яка коливалась від декількох сотень до десятків тисяч, що свідчить про активну участь етноменшин у створенні громадських об'єднань.

Доведено, що внутрішня організація товариств етноменшин була різнобічною і включала відділи, філії, комітети та ради. Найбільш значні громадські формування етноменшин поширювали свою діяльність на всю імперію шляхом організації місцевих філій та підрозділів, які представляли свого роду «державу в державі». Товариства мали зразкову організацію роботи, в яких існували керівні, контролюючі та судові органи, що були незалежними один від одного.

Акцентується увага на організаційній і фінансовій спроможності товариств етноменшин, що забезпечувало різнопрофільну і гнучку практику поповнення бюджету. Джерелами фінансування громадських об'єднань були членські внески, приватні пожертви, відсотки із капіталів, надходження від благодійних акцій, концертів, спектаклів, сімейних та дискусійних вечорів, лекцій, благодійних ярмарків, літературних та музичних виступів, лотерей, від продажу друкованих видань. Окрім традиційного фінансового забезпечення, громадські об'єднання етноменшин використовували додаткові надходження, які формувались під впливом

ментальних та релігійних уявлень. Німецькі громадські об'єднання використовували практику самооподаткування, єврейські – мали стабільну фінансову базу завдяки «коробковому» збору, для чого в місті та релігійних установах виставлялися особливі скриньки, в які вносились благодійні внески.

Отже, громадські об'єднання етноменшин мали широку внутрішню організацію, яка включала в себе керівні, контролюючі та судові органи. Поповнення бюджету здійснювалось різноманітними способами. Окрім традиційних джерел фінансування, громадські об'єднання етноменшин демонстрували різноманітні практики фінансового забезпечення.

Таким чином, у розділі підкреслюється, що конкретно-історичні умови сприяли формуванню громадських об'єднань етноменшин в Україні. Процес організаційного становлення громадської ініціативи етноменшин відбувався під впливом західноєвропейських ідей та змін суспільно-політичного життя. Водночас її розвиток набув певних самобутніх особливостей.

Розділ 3. «Провідні напрямки та особливості діяльності добродійних, культурницьких та господарських товариств» складається із трьох параграфів. У підрозділі 3.3. «Створення та діяльність благодійних товариств» визначено основні напрямки діяльності організацій національних меншин та їх духовно-моральні засади у благодійній діяльності.

Зазначається, що формування громадянського суспільства у другій половині XIX ст. в Україні відрізнялось різноманітністю форм і проявів. Його активною складовою були етнічні благодійні організації. Їх діяльність безпосередньо впливала на розвиток соціального забезпечення, медичного обслуговування, покращення побутового життя, і в той же час відображали соціальні потреби та прагнення етноменшин. У досліджуваній період в Україні благодійні організації етноменшин мали власну мету, в залежності від якої вони можуть бути розподілені на наступні групи: товариства взаємодопомоги, товариства допомоги бідним широкого спектру діяльності, соціально-реабілітаційні, товариства допомоги навчальним закладам, товариства дешевого і безкоштовного харчування, товариства допомоги у пошуках роботи.

Ще з 40-х рр. XIX ст. починає поширюватися така форма благодійних об'єднань як товариства взаємодопомоги. У більшості випадків, подібні товариства створювались іноземними консульствами, які знаходились у найбільших містах України. Після видання 10 червня 1897 р. зразкового статуту товариств допомоги бідним, що містив запропоновані вимоги для благодійних організацій, етноменшини активно починають засновувати товариства допомоги бідним широкого спектру діяльності. Вони самі обирали форми допомоги нужденним, виходячи з місцевих умов та своїх традицій.

Виявлено, що органи місцевої адміністрації регіонів України по різному реагували на розвиток благодійницького руху національних меншин. Представники місцевої адміністрації Правобережної України обмежували діяльність благодійних організацій етноменшин, місцева влада на Півдні України, – навпаки, підтримувала діяльність товариств етноменшин. Зокрема, Одеса стала столицею етнічної

філантропії завдяки міському голові Г.Г. Маразлі. За його фінансової підтримки були створені і успішно діяли благодійні товариства греків, німців, євреїв.

Підкреслюється, що революційні події 1905-1907 рр. створили ширші перспективи для створення благодійних товариств етноменшин. З огляду на недостатню ефективність універсальних благодійних організацій, які, діючи в різних напрямках добродійної сфери розпорозували свої сили, масово почали виникати спеціалізовані товариства, що функціонували у профільних галузях. Змінюються і форми надання благодійної допомоги благочинними громадськими об'єднаннями етноменшин. Істотною відмінністю їхньої діяльності порівняно з попередніми роками стало те, що одержувач допомоги, не отримував гроші готівкою, а допомога надавалася в натуральному вигляді, або (якщо була потрібна грошова підтримка, зокрема для навчання) кошти передавалися безпосередньо навчальному закладу.

Отже, зміна традиційної моделі діяльності благодійних організацій етноменшин, сприяла інтеграції національних громад у суспільне життя України.

У підрозділі 3.2. «Громадські об'єднання етноменшин у культурно-просвітницькому вимірі» досліджено особливості діяльності та специфіку функціонування культурно-просвітніх товариств етноменшин.

Доведено, що значним тереном для громадських об'єднань етноменшин стала сфера соціокультурна. У середині XIX ст. національна політика царизму передбачала нівелювання національних громад, їхньої традиційної структури, секуляризацію їх побуту. Вони були позбавлені власних національних шкіл, видань, мови і розвивали свою культуру, лише користаючись з можливостей, які вони знаходили серед титульної нації. У червні 1864 р. у Російській імперії з прийняттям положення «Про початкові училища», була здійснена спроба установити загальноросійські стандарти щодо національної початкової освіти. Зростає інтегрована роль російської мови як засобу міжнаціонального спілкування. Царська влада, не цікавлячись проблемами нацменшин, водночас вдавалась до дискримінаційних заходів щодо останніх, тому національні меншини були змушені стати на шлях самозабезпечення шляхом створення громадських об'єднань культурно-просвітнього характеру. У другій половині XIX ст. – на поч. XX ст. активно розгорнули діяльність «Товариство освітньої допомоги польському населенню», «Товариство поширення освіти серед євреїв», «Німецьке товариство освіти», «Грецьке просвітне товариство», «Польське товариство «Освята»», «Чеське освітнє товариство імені Я.А. Коменського», «Французьке товариство поширення писемності» та ін. Українські громадські організації і культурно-просвітні товариства етноменшин, спільними силами боролися проти русифікаційної політики імперської влади.

Виявлено, що у періоди підйому громадського руху в Україні, а саме 1905-1907, 1910-1911 рр., спостерігалася співпраця в громадських організаціях представників різних партій, з завершенням формування партійної структури посилюється просвітницька робота через легальні громадські організації. Громадські об'єднання етноменшин культурно-просвітнього характеру брали на себе функції центрів опозиційних виступів інтелігенції. Найбільш політизованими виявилися об'єднання створеними націями без держави, а саме поляками та євреями. Влада очолила

боротьбу проти поширення політизації, внаслідок чого культурно-просвітні товариства зазнавали найбільших заборонних обмежень у реєстрації.

Однак, попри всі заборони і перешкоди, культурно-просвітнім товариствам етноменшин вдалось зберегти свою культуру. У другій половині XIX – початку XX ст. освітні та професійні товариства, клуби, мистецькі, наукові та гімнастично-спортивні гуртки національних меншин займали вагомі позиції. Особливо це стосувалося освітніх товариств, які були центрами поширення знань серед населення України. Велика їх заслуга в будівництві шкіл, відкритті бібліотек та лекційній роботі.

У підрозділі 3.3. *«Господарські товариства етноменшин: національні традиції та еволюція»* проаналізовано роботу господарських товариств етноменшин їх національні традиції та еволюцію.

Зазначається, що вагомою складовою громадської ініціативи нацменшин були господарські об'єднання. Результати селянської реформи 1861 р., що знайшли свій вираз у розвитку товарно-грошових відносин, сільського господарства та промисловості, створили умови для їх діяльності. Вони формувалася за історичних обставин, які склалися на терені України, при цьому, маючи свій історичний шлях формування, заснований на традиціях, релігії, звичаях, менталітеті, що склався у середовищі етноменшин.

Протягом досліджуваного періоду (1861-1914 р.р.) можна виділити певні етапи зародження, становлення та активізації діяльності господарських організацій, які збігалися з періодами підйому і згасання господарсько-громадського руху в цілому по країні. Уже на першому етапі, кооперація етноменшин мала ряд відмінностей від кооперативного руху титульної нації. Зміст етнічних кооперативних об'єднань відрізнявся від загальнодержавного зразка морально-етичними засадами та релігійним світоглядом.

Підкреслюється, що набула значного розвитку міська та сільська кооперація етноменшин. Переломним моментом процесу формування господарських організацій стала економічна криза 1900-1903 рр., яка призвела до занепаду підприємств. Щоб врятуватися від розорення та компенсувати нестачу грошей активно розпочали створюватися кооперативні організації етноменшин у традиційно-побутових формах.

Таким чином, господарські товариства етноменшин, як складова загальнодержавного громадського руху, мали значний вплив на модернізацію економіки країни, так як, нацменшини досягли значних успіхів у господарюванні, застосовували передові методи та показували зразковий приклад ведення господарства на кооперативних засадах.

У розділі підсумовується, що завдяки активній участі представників національних меншин в громадському житті України були сформовані громадські об'єднання різного характеру та напрямків, які сприяли суспільному розвитку країни.

ВИСНОВКИ

У **висновках** проведеного дослідження містяться загальні підсумки і викладено основні його результати, які полягають у наступному:

– Аналіз стану наукової розробки теми свідчить про те, що до цього часу вона не була предметом спеціального дослідження у вітчизняній та зарубіжній історичній науці. Становлення діяльності громадських об'єднань розглядалося без урахування системного характеру цього явища, поза баченням факторів суспільно-політичного і соціально-економічного життя України у складі Російської імперії. Цей факт посилює актуальність проблеми. Теоретичною основою даної дисертаційної роботи стали напрацювання провідних учених цієї тематики. У процесі дослідження нами було використано комплекс методологічних підходів: загальнонаукових, міждисциплінарних та спеціальних наукових методів, котрі при наявності різнопланової та розлогої джерельної бази, забезпечили об'єктивний і всебічний аналіз досліджуваної теми.

– Дослідження історичних обставин створення національних громадських об'єднань довело, що базовою передумовою зародження громадської ініціативи в другій половині XIX ст. – початку XX ст. стали кількісні і якісні зміни у етносоціальній стратифікації населення України. Інтеграційним процесам сприяли західноєвропейські громадські рухи та модернізаційні процеси XIX ст. Громадські організації національних меншин виникали на тлі активізації громадського життя та культурного прогресу. Складовою реформ 1860-х рр. була еволюція суспільного статусу національних меншин. Опинившись у поступі суспільного самовиявлення, етноменшини розпочали активно формувати громадські об'єднання.

– За відсутності чіткої правової бази для діяльності організацій етноменшин, юридичний статус їх визначався загальноросійським законодавством, який протягом досліджуваного періоду піддавався суттєвій трансформації. Загалом, законодавчі акти сприяли легітимізації існуючих громадських організацій. В їх законодавчу діяльність було внесено уже існуючий досвід, який існував в Україні та додано європейські зразки. Проте законоположення і таємні обіжники імперської влади обмежували діяльність громадських об'єднань етноменшин, оскільки вони були формою демократичного суспільного волевиявлення. За таких правових умов громадські об'єднання етноменшин набули конфронтації із владою. В цілому, розглянувши правовий статус громадських об'єднань етноменшин, можна сказати, що вони зайняли свою позицію в державній структурі. Це відбулося всупереч офіційній опозиції влади, оскільки взаємини між державою і громадськими об'єднаннями в дореволюційний період так і не стали партнерськими.

– Внутрішня структура товариств етноменшин була різнобічною і охоплювала різні підрозділи, відділення, комітети та ради, завдяки чому громадським об'єднанням етноменшин вдалось створити злагоджений механізм роботи. Особовий склад товариств включав різноманітні категорії учасників. Переважно це були почесні учасники, дійсні члени та співробітники. Не дивлячись на урядову регламентацію статутів, громадські об'єднання етноменшин використовували різноманітні практики надходження коштів: самооподаткування, створення

спеціальних фінансових комітетів, приватні пожертвування, прибутки від відсотків із недоторканих капіталів, благодійних акцій, концертів, спектаклів, вечорів, лекцій, благодійних ярмарків, лотерей, від продажу друкованих видань та ін. Національні громади створили умови для вступу до лав товариства усіх верств населення, направляючи свою діяльність на створення умов для швидкої інтеграції своїх представників в усі сфери громадського життя України.

– Суспільні зміни другої половини XIX ст. стали каталізатором розвитку громадської ініціативи у системі соціальної допомоги. Благодійні товариства етноменшин почали відходити від традиційної практики і почали спеціалізуватись за окремими напрямками. Різноманіття форм допомоги благодійних товариств етноменшин нужденним визначалися їх релігійними поглядами, традиціями та місцевими потребами. Загалом, в період з 1861 по 1914 рр. було зареєстровано більше 300 благодійних організацій етноменшин, що свідчить про їх повагу до соціально-незахищених верств суспільства. Доброчинні товариства являли собою яскравий приклад взаємодопомоги для місцевого населення.

– Самим великим тереном для громадських об'єднань етноменшин стала сфера соціокультурна. У другій половині XIX ст. модернізація національної культури та побуту створила цілу низку проблем національно-культурного характеру для вирішення яких були покликані культурно-просвітні організації етноменшин. Культурно-просвітні об'єднання допомагали зберегти свою національну спадщину та сприяли впровадженню в громадське життя західноєвропейських ідей. Усвідомлюючи, що добробут суспільства у майбутньому залежитиме від освічених людей, товариства робили ставку на поширення освіти. Значний вплив на формування культурно-просвітницького руху мало громадсько-політичне життя етноменшин. Освітні організації перебували під більш жорстким поліцейським і адміністративним наглядом так, як їх програми не відповідали офіційному курсу імперської влади. Культурно-просвітні організації українців та етноменшин спільно боролися проти русифікаційної політики царського уряду. На тлі національно-політичного єднання спостерігалась співпраця товариств етноменшин із культурно-просвітніми організаціями України.

– Господарські організації етноменшин мали стійкі характерні риси, що відрізняло їх від загальнодержавного зразка. У створенні господарчих товариств враховувалось національні традиції та господарський досвід національних меншин, які мали передову агрокультуру, органічно поєднані господарські системи, інноваційні технології землеобробки, власну систему страхування майна. В більшості випадків господарські об'єднання були поліетнічними, що сприяло успішному входженню етнічних спільнот в економічне і суспільно-політичне життя держави та сприяли їй господарському прогресу.

– Дисертаційні висновки дозволили сформулювати низку практичних рекомендацій щодо впровадження досвіду громадських об'єднань етноменшин у сучасну практику суспільно-політичного життя України. Їх реалізація сприятиме оптимізації громадських інституцій незалежної України на рівні їх державно-правового статусу, змісту, форм та профільних напрямків діяльності.

Список опублікованих праць за темою дисертаційного дослідження

Статті у наукових вітчизняних фахових виданнях

1. Бойчук Я. А. Німецькі соціально-реабілітаційні громадські об'єднання в Україні (80-ті роки ХІХ ст. – початок ХХ ст.) / Я.А. Бойчук // Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія № 6. Історичні науки: Зб. наукових праць. – Вип. 10. – К., 2013. – С. 403-412.
2. Бойчук Я.А. Діяльність культурно-просвітніх громадських об'єднань етноменшин (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.) / Я.А. Бойчук // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія № 6. Історичні науки: Зб. наукових праць. – Вип. 11. – К., 2014. – с. 281-290.
3. Бойчук Я.А. Громадські об'єднання чехів в Україні (1880-1914 рр.) // Я.А. Бойчук // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – Запоріжжя: ЗНУ, 2014. – Вип. 40. – С. 51-56.
4. Бойчук Я.А. Організаційні засади діяльності благодійних товариств етноменшин в Україні на поч. ХХ ст. / Я.А. Бойчук // Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія № 6. Історичні науки: Зб. наукових праць. – Вип. 12. – К., 2014. – С. 6-13.
5. Бойчук Я.А. Історичні обставини формування громадських об'єднань етноменшин в Україні у другій половині ХІХ – початок ХХ ст. // Я.А. Бойчук // Вісник аграрної історії: Збірник наукових праць – К., 2015. – Вип. 8. – С. 32-38.
6. Бойчук Я.А. Громадські об'єднання національних меншин у культурно-просвітньому просторі України (60-90-ті роки ХІХ ст.) / Я.А. Бойчук // «Гілея: науковий вісник». – К., 2015. – Вип. 95. – С. 19-23.
7. Бойчук Я.А. Організаційні засади та механізм діяльності громадських організацій етноменшин в Україні у другій половині ХІХ – поч. ХХ ст. / Я.А. Бойчук // Вісник аграрної історії: Збірник наукових праць – К., 2015. – Вип. 9. – С. 32-38.

Статті у зарубіжних фахових виданнях

8. Бойчук Я.А. Общественные объединения в крестьянской жизни нацменьшинств Украины во второй половине ХІХ – нач. ХХ в. / Yana Boychuk // European Applied Sciences. – Stuttgart: ORT Publishing, 2015. – № 5. – S. 18-20.

Статті в інших наукових виданнях, матеріали конференцій

9. Бойчук Я.А. Історичні обставини формування громадських об'єднань етноменшин на українських землях у складі Російської імперії (друга половина ХІХ ст.) / Я.А. Бойчук // Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні наукові дослідження різноманітних соціальних процесів сучасного суспільства» – Одеса: ГО «Причорноморський центр досліджень проблем суспільства», 2013. – С. 5-8.
10. Бойчук Я.А. Правовий статус громадських об'єднань національних меншин наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. / Я.А. Бойчук // Міжнародна науково-практична конференція «Держава і громадянське суспільство: стан та перспективи розвитку» – І.: Національний університет державної податкової служби України, 2013. – С. 9-12.

11. Бойчук Я.А. Історичні обставини формування господарської громадської ініціативи національних меншин на Україні у другій половині XIX ст. / Я.А. Бойчук // Міжнародна науково-практична конференція «Сучасні міждисциплінарні дослідження: історія, сьогодення, майбутнє» – Київ: Видавництво «Аграр Медіа Груп», 2013. – С. 3-6.

12. Бойчук Я.А. Діяльність культурно-просвітніх організацій етноменшин у Катеринославській губернії (друга половина XIX – поч. XX ст.) / Я.А. Бойчук // Матеріали III всеукр. наук. конфер. з між нар. участю. (м. Дніпропетровськ, 20 грудня 2013 р.) – Д.: ТОВ «Інновація», 2013. – Ч.3. – С. 155-159.

13. Бойчук Я.А. Національно-демографічна ситуація в Україні у 80-х - 90-х рр. XIX ст. / Я.А. Бойчук // V Всеукраїнська наукова конференція драгоманівські читання молодих істориків "Актуальні проблеми вітчизняної та світової історії» – Київ: Національний педагогічний університет ім. М.П. Драгоманова, 2013. – С. 8-11.

14. Бойчук Я.А. Кооперативний рух етноменшин в Україні у другій половині XIX – на поч. XX ст. / Я.А. Бойчук // Вісник аграрної історії: Збірник наукових праць – К., 2013. – Вип. 4-5. – С. 16-23.

15. Бойчук Я.А. Діяльність благодійних товариств етноменшин на Правобережжі України (1880-1914 рр.) / Я.А. Бойчук // Вісник аграрної історії: Збірник наукових праць – К., 2013. – Вип. 6-7. – С. 32-38.

16. Бойчук Я.А. Діяльність польських культурно-просвітницьких громадських об'єднань в Україні (друга половина XIX - початок XX ст.) / Я.А. Бойчук // III Міжнародна науково-практична конференція «Антикризовий розвиток соціальних та економічних процесів в умовах глобалізації» (17 квітня 2014 р.) – Буча., Український гуманітарний інститут, 2014. – С. 129-132.

17. Бойчук Я.А. Культурно-просвітні організації чехів в Україні (1880-1914р.) / Я.А. Бойчук // Сучасні міждисциплінарні дослідження: історія, сьогодення, майбутнє: результати першої міжнародної конференції: збірник наукових праць (3 вересня 2014р.) / – Київ: Видавництво «Аграр Медіа Груп», 2014. – С. 3-6.

18. Бойчук Я.А. Діяльність Товариства поширення освіти серед євреїв в Україні у другій половині XIX ст. / Я.А. Бойчук // Міжнародна науково-практична конференція «Пріоритети розвитку суспільних наук у XXI столітті» (10-11 квітня 2015 р.). – О.: ГО «Причорноморський центр досліджень проблем суспільства», 2015. – С. 11-15.

Анотації

Бойчук Я.А. Діяльність громадських об'єднань етноменшин на українських землях у складі Російської імперії (1861-1914рр.). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України. – Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. – Київ, 2015.

Дисертацію присвячено дослідженню діяльності громадських об'єднань етноменшин на українських теренах у складі Російської імперії.

На основі всебічного аналізу широкого кола архівних матеріалів, статистичних джерел, наукових публікацій, у дослідженні зроблено спробу комплексного вивчення

витоків та історичних обставин виникнення громадських об'єднань національних меншин в Україні. Досліджено зародження громадської ініціативи етноменшин, її процес формування, організаційні форми та напрямки діяльності в українських губерніях у складі Російської імперії з 1861-1914 рр. Охарактеризовано специфіку та результати господарського, благодійного, культурно-просвітнього спрямувань громадської ініціативи нацменшин.

Сформульовані в дисертації висновки і пропозиції можуть бути використані при облаштуванні громадських об'єднань.

Ключові слова: національна політика, громадські об'єднання, етнічні меншини, благодійні організації, культурно-просвітні товариства.

Бойчук Я.А. Деятельность общественных объединений этнических меньшинств на украинских землях в составе Российской империи (1861-1914 гг.). – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.01 – история Украины. – Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова. – Киев, 2015.

Диссертация посвящена исследованию деятельности общественных объединений этнических меньшинств на украинской территории в составе Российской империи.

На основе всестороннего анализа широкого круга архивных материалов, статистических источников, научных публикаций, в исследовании сделана попытка комплексного изучения истоков и исторических обстоятельств возникновения общественных объединений национальных меньшинств в Украине. Исследованы зарождения общественной инициативы этнических меньшинств, их процесс формирования, организационные формы и направления деятельности в украинских губерниях в составе Российской империи с 1861-1914 гг. Охарактеризовано специфіку и результаты хозяйственного, благотворительного, культурно-просветительского направлений общественной инициативы нацменьшинств.

Сформулированные в диссертации выводы и предложения могут быть использованы при обустройстве общественных объединений.

Ключевые слова: национальная политика, общественные объединения, этнические меньшинства, благотворительные организации, культурно-просветительные товарищества.

Boychuk Yana. The activities of national minorities' associations at Ukrainian lands in the Russian Empire (1861-1914 gg.). – Manuscript.

Thesis for obtaining degree candidate of historical sciences by specialty 07.00.01 – History of Ukraine. – M.P. Dragomanov National Pedagogical University. – Kyiv, 2015.

The thesis focuses on research of public unions of national minorities of Ukrainian lands in the Russian Empire.

On the basis of comprehensive analysis of many archival materials, statistical sources and scientific publications an attempt to complex studying the origins and historical circumstances of the appearance of public unions of the national minorities in Ukraine

when they were made. The birth of the national minorities' civil initiative, the process of formation, organizational forms and activities in the Ukrainian provinces in the Empire of the 1861–1914 have been studied. The specific results were made through economic, charitable, cultural and educational aspirations of the National Minorities' Public Initiative. Their main statutory principles, means and forms of activity, significance and impact are characterized here.

On the basis of complex analysis, the activities of the associations of ethnic minorities and ways of interaction with government organizations have revealed the essence of government policy in relation to cultural and educational organizations that have been defined. The Cultural and Educational associations helped preserve their national heritage and contribute to the implementation of the social life of Western ideas. They understood that the welfare of society in the future depends on educated people and better spread of education. Social and political life of ethnic minorities made a significant influence on the cultural and educational movement. Educational organizations were under stricter police and administrative supervision because their programs did not respond the official course of imperial authority. Cultural and educational organizations of Ukrainians and ethnic minorities jointly fought together against the russification from the tsarist government. Against the background of the national political association the cooperation of ethnic minorities partnerships with cultural and educational organizations in Ukraine was observed.

Social changes in the second half of the nineteenth century became a catalyst for community initiatives in the social assistance system. Charitable associations of ethnic minorities departed from traditional practice and began specialize in distinct areas. The variety of forms of assistance to needy charities by the ethnic minorities is defined by their religious beliefs, traditions and local needs.

Due to the active participation of minorities in economic life, they formed business associations of various kinds and directions. Household partnerships of ethnic minorities, as part of national public movement, had a significant impact on the modernization of the economy and so minorities have made significant progress in economic management and used advanced techniques and showed exemplary example of farming on a cooperative basis.

Study of public organizations of ethnic minorities in the second half XIX – early XX century led to the conclusion in particular and in general concerned with the mechanism of formation, internal structure, composition, directions and forms of public associations of ethnic minorities. Differences are defined in the tradition and habits of ethnic minorities, regional infrastructure, the degree of satisfaction of public needs, regional educational, medical institutions and also interests of associations owners.

The conclusions formulated in this thesis and suggestions can be used in the equipping of public associations.

Key words: national politics, associations, ethnic minorities, charities, cultural education society.